

МОВНІ КЛІШЕ ЯК СКЛАДНИК СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ ПОЛІТИКІВ

Статтю присвячено актуальним питанням дослідження українського політичного дискурсу. Проаналізовано функційне навантаження мовних кліше в політичному дискурсі Дніпропетровщини та визначено їх роль у формуванні уявлень електорату про діяльність політиків. Окреслено семантичні особливості вживання цих конструкцій у промовах політиків. Визначено лексичні засоби стереотипізації промов громадських діячів та мовленнєвого впливу мовця на реципієнта. Виокремлено специфічні для політичного дискурсу образні мовні кліше, які співвідносять з поняттям стереотипу.

Ключові слова: політичне мовлення, мовленнєвий вплив, мовні кліше, кліше-перифраз, кліше-лозунг, стереотипізація мовлення, мовець, реципієнт.

Попова И. С., Карасева Е. А. Языковые клише как составляющая стереотипизации речи политиков. *Статья посвящена актуальным вопросам исследования украинского политического дискурса. Проанализированы функциональные нагрузки речевых клише в политическом дискурсе Днепропетровщины и их роль в формировании представлений электората о деятельности политиков. Определены семантические особенности употребления этих конструкций в речи политиков. Установлены лексические средства стереотипизации речи общественных деятелей и речевого воздействия говорящего на реципиента. Выделены специфические для политического дискурса образные речевые клише, которые соотносятся с понятием стереотипа.*

Ключевые слова: политическая речь, речевое воздействие, речевые клише, клише-перифразы, клише-лозунги, стереотипизация речи, говорящий, реципиент.

Popova I. S., Karaseva E. A. Language cliché as a component of stereotyping of speech of politicians. *Stereotype phrases attract the attention of linguists not the first decade. However, the features of functioning of linguistic clichés in political discourse have not yet become the subject of a particular linguistic research.*

The aim of the study is to determine the specifics of Ukrainian-political discourse, in particular, the features of functioning of linguistic cliché in the political discourse in Dnipropetrovsk.

The main objective is to study functional loads of speech clichés in political discourse of Dnipropetrovsk and their role in shaping perceptions of the electorate about political activity.

The article defines semantic features of use of linguistic cliché in speech of politicians. The specific lexical means of stereotyping speech of public figures and the impact of the speaker's voice to the recipient were established. The shaped speech clichés which correspond to the notion of stereotype and inherent to political discourse were accentuated.

At the analysis determined that the standardized slogans in political discourse acquire specific functions: the formation of psychological stereotypes that reflect the needs, phenomena and semantic layers of the electorate in mind; easy playback of finished slogans that arise in the imagination of the electorate as a response to the word-association.

Keywords: political speech, speech influence, speech cliché, cliché-periphrasis, cliché-slogans, stereotyping of speech, speaker, recipient.

Рационалізація та ритуалізація суспільного життя, що уможливлені прагненням соціуму до економії часу та ресурсів, спричиняють процеси стандартизації мовлення. Досвід людської поведінки в типових життєвих

ситуаціях закріплюють і зберігають у традиціях народу та мовному кодї. Фрази, що використовують у повсякденному житті, стають переважно стереотипними. Вони дають змогу передбачати поведінку мовця в стандартній ситуації. Такі частотні ситуації уможливають появу стандартних мовних реакцій і сприяють створенню мовних формул, що нівелюють потребу щоразу будувати нові мовленнєві конструкції в шаблонних ситуаціях.

Шаблонні фрази вже не перше десятиріччя привертають увагу лінгвістів. У роботах вітчизняних мовознавців наявне апелювання до таких понять, як «канцелярський вислів-кліше» (Н. Сологуб [11]), «мовна формула-штамп» (М. Пешак [8]), «стійке сполучення слів» (Д. Горбачук [3]) тощо. Усі ці лінгвістичні терміни мають майже тотожне визначення – це стандартні відтворювані засоби мови, які регулярно повторюються в певних контекстах і служать ознаками певного стилю або акту комунікації [10]. Утім, найуживанішим на сьогодні є термін **мовне кліше**.

У сучасному зарубіжному мовознавстві питання щодо сутності поняття кліше та функціонування його в мовленні стали предметом вивчення в працях В. Гвоздева [2], Т. Дрідзе [4], В. Красних [5] та ін.

У вітчизняному мовознавстві над «кристалізацією» цього поняття працювали Н. Сологуб [11], Л. Мацько [7], О. Мацько [7], Д. Горбачук [3], Р. Возна [1] та ін. Утім, особливості функціонування мовних кліше в політичному дискурсі досі не ставали об'єктом окремого лінгвістичного дослідження.

Мета дослідження полягає у встановленні специфіки україномовного політичного дискурсу через розкриття його лексичних характеристик, зокрема, особливостей функціонування в політичному дискурсі Дніпропетровщини мовних кліше.

Об'єктом дослідження є українськомовні тексти, що належать до політичного дискурсу Дніпропетровщини.

Предмет вивчення складають лексичні особливості функціонування мовних кліше в мовленні політиків Дніпропетровщини.

Джерелом дослідження стали висловлювання політиків Дніпропетровщини, що опубліковані в новинних статтях на офіційному сайті Дніпропетровської облдержадміністрації.

У потрактуванні функційних можливостей клішованих явищ мови на сьогодні в науковій літературі немає єдиного погляду. О. Селіванова визначає кліше як «... стандартні відтворювані засоби мови, які регулярно повторюються в певних контекстах і служать ознаками певного стилю або акту комунікації» [10: 209].

На думку О. Пономаріва, поява мовних кліше пов'язана із частотністю й повторюваністю ситуацій, і «... за цих умов навколо стрижневого слова утворюється відносно постійний набір контекстуальних елементів у мовленні, що набувають звичності в називанні й звучанні. Такі сполуки слів перетворюються у стандартні» [9: 156].

Він уналежнює до мовних кліше конструкції, побудовані за відповідними моделями словосполучень, зрідка речень, які нерідко відтворюються в

мові. Це переважно сталі словосполучення, які на сучасному синхронному зрізі актуалізуються. Такі мовні звороти внаслідок крайньої потреби та їхньої важливості для комунікації починають вживатися у функції готових формул.

М. Кронгауз, досліджуючи мовне кліше з позиції семантики, зазначає, що в сучасній лінгвістиці це поняття не є зовсім визначеним: «... під ним розуміють і фразеологізми, і просто частотні поєднання, а також складніші семантичні єдності: стандартні репліки, гасла, популярні цитати та ін.» [6: 57].

У зв'язку з тим, що в мовознавстві ще не вироблене сталє визначення та обсяги терміна «мовне кліше», то й досі немає єдиної класифікації цього поняття. У вузькому трактуванні мовне кліше охоплює лише слова та короткі словосполучення, що слугують для передавання інформації в конкретних ситуаціях: початок, продовження або завершення розмови, вираження емоцій у стандартних ситуаціях (привітання, співчуття) тощо.

У широкому трактуванні мовні кліше співвідносять з поняттям мовного стереотипу, що уможливує охоплення ширших синтаксичних конструкцій – словосполучень і речень, які в семантичному і стилістичному розрізах виявляють себе як перифрази та лозунги.

Широке використання таких мовних формул-кліше визначають також і специфіку політичного дискурсу Дніпропетровщини. На лексичному рівні серед загальних мовних кліше в мовленні політиків можна виокремити:

1. Кліше-волевиявлення: *сподіваюся, хочу запевнити, важливо, переконаний* та ін. (*Хочу запевнити, що докладу всіх зусиль для забезпечення якісного виконання завдань, які покладені на службу* (1); **Важливо**, щоб наразі ми могли перейняти європейський досвід (2) – такі стандартизовані лексеми переважно виконують у політичному мовленні функцію актуалізації уваги реципієнта. Кліше-волевиявлення зазвичай не несуть потужного емоційного навантаження, а отже, не мають значного впливу на підсвідомість реципієнта, однак допомагають структурувати та визначити настрій мовця й певну модальність повідомлення.

2. Кліше порядку викладу думок: *крім того, перш за все, по-перше, по-друге, у свою чергу, в основному* та ін. (**Перше**, на що треба звернути увагу, – це об'єднання ДПА для учнів 11 класів із системою ЗНО (3); **В основному** тут військові проходять реабілітацію після поранень (4); *Закордонних гостей приваблює перш за все Петриківський розпис* (5) – такі мовні кліше визначають порядок викладу думок, водночас структуруючи мовлення політичних діячів та систематизуючи меседж у свідомості реципієнта. Сталі фрази цього виду в політичному дискурсі переважно номінують першість певних понять та процесів, що маркує семантикою лідерства фрази політичного дискурсу.

3. Кліше-стандарти: *правова держава, економічний розвиток, ефективна робота, соціальна допомога, нова Україна, європейські стандарти* та ін. (*Сім ї, які всиновили дитину, отримують одноразову соціальну допомогу як при народженні дитини* (6); *У правовій державі все будується не на підставі чийось бажань і вказівок зверху, а на підставі закону* (7). Такі мовні кліше на відміну від двох попередніх видів не лише спрощують виклад та сприйняття думок мовця, а відбивають загальну мовну картину соціуму. Ці стандартизовані фрази

визначають актуальні стереотипи дійсності певного суспільства. У політичному дискурсі вони відтворюють прагнення громадських діячів вплинути на реципієнта й нав'язати електорату певні, вигідні для представників влади стереотипи.

Загальні кліше в політичному дискурсі виконують переважно службову функцію: структурують мовлення, акцентують потрібні меседжі, виокремлюють актуальні тематичні повідомлення. Безпосередній мовленнєвий вплив уможлиблюють лише образні кліше, які створюють безпосередньо політики регіону. Це авторські новостворені словосполучення та речення, які поступово вводять до політичного дискурсу та закріплюють у свідомості електорату, вибудовуючи нові суспільні стереотипи.

На лексичному рівні серед образних кліше можна виокремити кліше-перифрази: *люди з обмеженими можливостями, нові жителі Дніпропетровщини, події на сході України, люди, які нас захищають* та ін. Такі стандартизовані фрази чітко визначають актуальні проблеми суспільства. За аналогією до перифраз такі синтаксичні сполуки не називають прямо поняття та явища. Це стереотипні образи, що закарбувалися в уявленні соціуму й через актуальність тематики постійно функціонують у мовленні. У таких конструкціях переважно відбувається звуження значення: широкий початковий образ нівелює у своїй семантиці всі неактуальні поняття та стереотипи й залишає лише ту семантику, що відповідає важливій тематиці певного проміжку часу. Наприклад, політичному дискурсу 2014 року притаманні такі кліше-перифрази:

1. Зі значенням ідентифікації військовослужбовця, що бере участь в антитерористичній операції: *Життя тих, хто захищає Україну (8); Досвід безпосередньої взаємодії Дніпропетровської ОДА з добровольцями – учасниками бойових дій у зоні АТО (9)* та ін.

2. Зі значенням ідентифікації тимчасово переміщених осіб з Донецької та Луганської областей: *40% людей, які виїхали із зони АТО, на місце повертатися не будуть навіть якщо завтра все закінчиться (10); На сьогодні в регіоні зареєстровано близько 44 тисяч біженців (11)* та ін.

3. На позначення території, де проходить антитерористична операція: *Дніпропетровщина знаходиться найближче до зони АТО (12); ... у складі зведеного загону проводити роботи з розмінування території Східних областей України (13); Ці гроші підуть на реабілітацію в регіони, які близькі до території, де йдуть бої (14)* та ін.

Оскільки за останній рік тематика війни стала найактуальнішою для України загалом та Дніпропетровщини зокрема, то в політичному дискурсі регіону активізувалася лексика з військової галузі. Прагнення політичних лідерів та суспільства певною мірою відсторонитися від негативних військових процесів, а також актуальність тематики війни уможливили утворення кліше-перифразів, що прямо не називають явища та предмети, однак у свідомості реципієнтів викликають чітке уявлення, стереотип з певною емоційною забарвленістю. Такі кліше-перифрази, з одного боку, є індикаторами актуальності тематики суспільства, визначають сутність певного історичного періоду.

З іншого боку, кліше-перифрази в політичному дискурсі спрямовані на створення специфічної картини світу, вигідної політичним діячам. У такий спосіб представники владних структур, номінуючи реалії буття, спричиняють виникнення у свідомості індивіда додаткових стереотипних нашарувань позитивного чи негативного ставлення до процесів та явищ. Наприклад, *військовослужбовці – захисники, тимчасово переміщені особи – переселенці, біженці, Донецька та Луганська області – території, де йдуть бої, окуповані землі* тощо.

Окремим різновидом образних кліше є фрази-лозунги. Це авторські новотвори, що в лаконічній формі виражають провідну ідею політичних партій та представників влади. Зазначені мовні знаки конденсують складні образи уявлень про органи влади, регіону, країни та суспільства й спричиняють виникнення у свідомості індивіда певних асоціацій. Вони покликані моделювати уявлення електорату про діяльність владних структур та фіксувати увагу на потрібних темах та образах.

Практично всі кліше-лозунги політичного дискурсу регіону спрямовані на формування позитивного іміджу Дніпропетровщини, що опосередковано інформують і про позитивний результат роботи політичних діячів. Зокрема, брендними лозунгами Дніпропетровської області вже стали метафоричні словосполучення на зразок: *інвестиційні ворота України, регіон-лідер, житниця України, космічна столиця, фінансова столиця, сильна команда, Дніпропетровщина – перша, Дніпропетровщина – зразок* та інші, у яких важливу роль відіграють семи *лідер, столиця, ворота, перший*. Такі стереотипні фрази актуалізують увагу електорату, а також сприяють об'єднанню та формуванню почуття патріотизму, що є вагомим чинником у створенні позитивного іміджу влади.

Такі лозунги завдяки високій образності дуже добре запам'ятовують жителі регіону та інших областей і країн. Клішовані метафоричні перенесення чітко засвідчують сильні позиції регіону. Це створює чіткий стереотип лідерства, а отже, підтримки представників електорату. Наприклад: *Дніпропетровщина – регіон великих можливостей та всебічного розвитку, інвестиційні ворота України* (15); *Дніпропетровщина – це один з провідних центрів України та Європи з точного машинобудування* (16); *Дніпропетровщина – житниця України* (17) та ін.

Такі кліше-лозунги стереотипізують мовлення, репрезентуючи свою внутрішню форму, метафорикою, асоціаціями особливості суспільного устрою, що транслює політичний діяч, взаємодіючи з електоратом.

Останнім часом у політичному дискурсі Дніпропетровщини почали активно вживати кліше-лозунги на позначення всеукраїнських стереотипів. Наприклад: *Зараз увесь світ солідарний з Україною* (18); *Це ще один показник єдності нашої країни* (19); *Тому що ми обрали європейський шлях розвитку* (18); *У нас сьогодні є шанс побудувати нову державу* (20) та ін.

Поява таких всеукраїнських політичних лозунгів у мовленні громадських діячів Дніпропетровщини свідчить про багаторівневий мовленнєвий вплив на електорат регіону. Стереотипізація свідомості реципієнта

відбувається за допомогою фокусації уваги на стандартних образах та емоціях, що покликані об'єднати громаду та спрямувати думки її представників у єдиному напрямку.

Стандартизовані лозунги в політичному дискурсі набувають особливих функцій: формування психологічних стереотипів, що відображують у свідомості електорату потрібні явища та семантичні нашарування; легке відтворення готових лозунгів, що постають в уяві електорату як реакція на слова-асоціації.

Виокремивши два різновиди образних мовних кліше політичного дискурсу Дніпропетровщини, можна дійти висновку, що типізовані мовні структури уможливлені переважно прагненням політичних діячів стереотипізувати мислення електорату, а отже, у такий спосіб сформувати потрібний «глибинний зміст», закріпити його в мові та свідомості реципієнта.

У подальшому буде цікаво встановити специфіку вживання в політичному дискурсі й інших засобів стереотипізації мовлення, зокрема фразеологізмів, вивчити природу їх функціонування в політичному дискурсі та встановити особливості мовленнєвого впливу на реципієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Возна Р. Ф.** Моделі стандартизованих словосполучень ділового мовлення / Р. Ф. Возна // Мовознавство. – 1981. – №4. – С. 86–88. 2. **Гвоздев В. В.** Речевые клише и образность / В. В. Гвоздев // Семантические и функциональные аспекты германских и романских языков. – Курск, 1990. – С. 49–51. 3. **Горбачук Д. В.** Структурно-семантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах / Д. В. Горбачук. – К. : Либідь, 1997. – 170 с. 4. **Дридзе Т. М.** Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии / Т. М. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 205 с. 5. **Красных В. В.** Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с. 6. **Кронгауз М. А.** Семантика / М. А. Кронгауз. – М. : Наука, 1995. – 208 с. 7. **Мацько Л. І.** Стилістика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2005. – 462 с. 8. **Пешак М. М.** Стиль ділових документів XIV ст. / М. М. Пешак. – К. : Наук. думка, 1979. – 268 с. 9. **Пономарів О. Д.** Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с. 10. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. 11. **Сологуб Н. М.** Кліше / Н. М. Сологуб // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – С. 237.

Джерела фактичного матеріалу:

1. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=2764178E36E473FBC2257D5C0029CDB4>
2. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=A52AC3D12859F0FFC2257D5000531C61>
3. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=1E3E471DF7EDCA72C2257D550047A9BF>
4. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=A787964D5663B7DAC2257D49004DBE08>
5. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=EEC6D848A2EA716BC2257D470041EF9C>
6. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=5AD6665494DF5919C2257D5D004212AE>

7. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=7077D5365BB8FD8D C2257D5B0052FFDB>
8. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=FD975BD53F527154C 2257D5C004C9709>
9. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=43CF9D60C602485AC 2257D5E004802AE>
10. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=8EC46C0E610AEC3 7C2257D5C003F3C05>
11. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=0E3136B42DE3E903 C2257D4D002AA46C>
12. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=8207C80C2D55E483 C2257D4A00554A36>
13. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=275764BCDEA409B7 C2257D460051F2F8>
14. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=F9C83DCC9BA233B 3C2257D4F004B2EFB>
15. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=5F9251DCC5B281A2 C2257D4700423C6E>
16. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=C4DC9A25C761AF4 1C2257D4700504915>
17. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=665E8B5E273E064C C2257D4E004ECC5B>
18. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=CC573507DD650958 C2257D63002F9DDC>
19. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=421A23EB52337AA4 C2257D5C0028C6D7>
20. <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=08CB0B2EC60F4095 C2257D5600491329>

Попова Ірина Степанівна – доктор філологічних наук, професор, декан факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства, професор кафедри української мови, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Пр. Гагаріна, 72, корпус 1, м. Дніпропетровськ, 49000, Україна.

tel: +380505254764

<http://orcid.org/0000-0003-1423-2358>

Popova Iryna Stepanivna – Doctor of Philology, Professor, Dean of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology and Art History, Professor of the Ukrainian Language Department, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. Ukraine, 49000, Dnipropetrovsk, Gagarin Ave, 72, building 1.

Карасьова Катерина Анатоліївна – здобувач кафедри української мови, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Україна, 49000, м. Дніпропетровськ, пр. Героїв, 35.

E-mail: Katya.shelkovaya@gmail.com

tel: +380999869985

<http://orcid.org/0000-0002-2448-1705>

Karas'ova Kateryna Anatoliyivna – Degree Applicant at the Ukrainian Language Department, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. Ukraine, 49000, Dnipropetrovsk, Heroyiv Ave, 35.